

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 151
(18884)

2016 чылдың
декабрь 29
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

12+

Электроннуг почта:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

• Медээлер

ЫДЫКТЫГ ДАЛАЙ- ЛАМАНЫҢ КАБИНЕДИ

Тываның күрүне университетинин кудумчузунда 5 дугаар бажыңында (Тыва факкультеди) Буддология бол- ш тибетология төвүндө 118 дугаар аудиторияга «ТывКУ-нун хүндүткелдиг профессору Тензин Гьятсонун — Ыдык- XIV Далай-Ламаның кабинетинин» аныштырылгасы болган. ТывКУ-нун хүндүткелдиг профессору атты Ыдыктыг ашкыга 5 чыл бурунгаар тывыскан. Та- аштырылгача эртемденнер, башкылар а студентилер киришкен.

«КӨДЭЭ СУУРНУҢ ЭМЧИЗИ»

Көдээ суурларның эмнелгелеринге кылдаар кылдыр чөпшээрешкен эм- нелерге чаңгыс удааның компенсация шазы кылдыр федералдыг бюджет Ты- вага 9 миллион рубльди бээр. Аңаа немей республика бодунуң акша-хөреңгизинден млн. рубльди аңгылаар. Ол акшалар дээ суурларга 15 дээди эртемниг ециалистерни немээр.

«Көдээ суурнуң эмчизи» федералдыг ограмма-биле беш чыл дургузунда ваның Кадык камгалал яамызы 305 чини суурларның эмнелгелеринче руткан. Оларга бир-бир миллион бльди төлзөн. Керээ езугаар ол эмчи- р барган черинге 5 чылдан эвээш звес иштинде ажилдаар ужурлуг. Ындыг- а болза оларның чамдыызы керээниң гелдезин күүседип шыдавайн турар. ограмманың чорудуунуң үезинде 69 ки керээзин хуусаазының бетинде күш болдурган. Олар алганы 1 миллион бльди күрүнеге дедир эгидер ужурлуг. рткан 236 киж и өг-бүлө, бажың-балгат ул, суурларда ажилдавышаан хевээр.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ АРАГА САТПАС

Чаа чылдың дыштаныр хүннери — кабрь 31, 2017 чылдың январьның 1, 7-8 хүннеринде Кызылдың садыг- ыңга арага продукциязын база пиво лгаш пиво суксуннарын садарын хо- ен. Арагадан эзирээш, хоюлу-дүрүм, к-херек үүлгедир чорукту баш удур дурбазы-биле хөй-ниитининг чемне- те черлерининг удуртукчуларынга база еринге спирт холумактыг суксуннар арын кызыгаарлаарын сүмелеп турар.

ЧЫТЫ ДОМБУУ – ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНУ

Декабрь 12-15 хүннеринде Кипрнин классол хоорайга 2000-2001 чылдарда үттүнген оолдар, уруглар аразыңга бога делегейининг бириг чери дээш ылдаага 13 чурттардан 260 мөгелер ишкен. Аңаа Россияның шилиндек андазының оолдары 5, уруглары 9 ыналды алгаш, бириг черже үнген. Россияның шилиндек командазының игүнү, Кызылдың № 3 школазының у классчызы Ачыты Домбуу (тренери аан Допай) 46 килге хүрешкеш деле- чемпион болган.

• Аныяктарның ажил-ужи

ХҮЛЭЭНГЕН АЖЫЛЫНГА КЫЗЫМАК

Менеджер кыстар Лейла Дагба, Анай-Хаак Монгуш, Анай-Хаак Донгак.

Амгы үеде соталыг харылзааның смартфоннары амыдыралдың чарылбас эди апарган дизе час- тырыг чок. Ону бириг классчы курзукпайлардан эгелээш, улуг на- зылыг кырганнарга чедир ажыглап, ада-иези, эш-өөрү, чоок кижилери, дөргүл-төрелдери-биле харылза- жып турарлар.

«Мегафон» соталыг харылзаа опе- раторларының дыңнатканы-биле Тывада смартфоннар ажыглап турар кижилернин саны бо 2016 чылда 11 хуу өскөн. Азы өскээр чугаалаарга, «Мегафон» таварыш- тыр харылзажып турар чоннуң 69 хуузу смартфоннары ажыглап турар. Тыва бо көргүзүг талазы-биле харын-даа Крас- ноярск край биле Новосибирск областы ажып турар.

Соталыг харылзаа операторларын- дан Тывада эң нептереңгейи — «Мегафон». Оон аңгыда «МТС», «Теле-2», «Билайн»

болгаш еске-даа соталыг харылзаа опе- раторлары ажылдап турар. Бо черлер харылзааны дөмей-ле интернет тава- рыштыр боттандырып турар болганда, «Мегафоннуң» чедишкиннерининг ча- жыды чүдөл?

«Республикада харылзааның шы- нарын улам бедидип, интернетке дүрген коштунар арганы доктаамал сайзырадып турар бис. Республиканың чурттакчыларының 47 хуузу «Мегафон» таварыштыр 4G хевирнинг ачы-дузазын ап турарлар. Дөрткү салгалдың 4G харыл- заазын эң баштай 2014 чылда Кызылга ажыгдалга киридивис. Амгы үеде Шагаан- Арыг, Чадаана, Ак-Довурак хоорайларның чурттакчылары ону ажыглап турар апар- ган. Аныяктар амгы үениң сайзыраңгай гаджеттерин сонуургап садып ап турар- даа болза, интернеттинг ачы-дузазын алырда дүрген коштунар аргалыг 4G хевирнинг харылзаазын «Мегафон» дам-

чыштыр ап турарлар. Секундада оожум 3-5 мегабит интернеттинг орунунга, дүргени секундада 50-70 мегабит чедип турар ин- тернетти дөрткү салгалдың харылзаазын таварыштыр ажыглаарга, кымга-даа эптиг болур» — деп, «Мегафоннуң» Тывада салбырының начальниги Экер Хертек чугаалап турар.

Кызылдың Кочетов кудумчузунуң 57 дугаарлыг бажыңда «Билайн», «Теле-2» салоннары-биле кады «Мегафоннуң» хөй санныг офис, салоннарының бирээзи ында ажылдап турар. Салоннуң эрге- лекчизи Чодураа Күжүгеттен эгелээш коллективтинг кежигүннери шупту аныяк- тар. Олар үнген-кирген чонунга эвилең- ээлдек, дыңнангыр. Хүлээнген ажылынга кызымак, шудургу уруглар чонга ачы-дуза чедирип, бараан саарарының планын ай санында күүседип турарлар.

Даш-оол МОНГУШ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

● Чазак Даргазының ажил-херээ

«РОССИЯНЫ ТАМЫЖЕ КИИР ОКТАПТАРЫН ПУТИН БОЛДУРБАС»

Россияның Президентизи Владимир Путин чурттуң ишти амыдыралының даа, делегейниң-даа айтырыгларын ылап сайгарып билир деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол санап турар.

2018 чылдың Президент соңгулдаларына ооң киржилгезин дугайында айтырыгга россияжи күрүнениң баштыңы харызы аңаа дыка-ла таарышкан дээрзин Шолбан Кара-оол «ФедералПресске» медеглээн.

«Бистиң Президентивис Владимир Владимирович Путинниң парлалга конференциясы дараалашка, тап-билээ болгаш ханы уткалыг эркен. Ол чурттуң ишти амыдыралының-даа, делегей айтырыгларының-даа

талазы-биле бүзүрелдиг харыны берген» — деп, Шолбан Кара-оол «ФедералПресске» дыңнаткан. 2018 чылдың Президент соңгулдаларына ооң киржириниң азы киришпезиниң дугайында айтырыгга россияжи күрүнениң баштыңы харызы ханы хүндүткелди болдурган деп, Шолбан Кара-оол «ФедералПресске» улаштыр чугаалаан. «Ол дээрке күзээр болзумза, азы күзевезимзе дээрзинге хамааржыр айтырыг эвес, ол дээрке арын-нүүрүнүң болгаш чоннуң мурнунга харысалганың айтыры-дыр, бүгү чүве ол үеде чуртка байдалдың кандыг болурун хамааржыр. Россияны тамыже кири идиштерин болдурбас кижиге — Путин дээрзин билир бис» — деп, Тываның Баштыңы медеглээн.

ДЕМНИГДЕ – АЖЫКТЫГ

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун Бүгү-россияжи улусчу фронтунуң тус чер организациязының удуртулгазы болгаш активчилери-биле ужуражылганың кол темазы республиканың чурттагы чонунуң амыдырал-чуртталгазының деңгелин бедидери болган.

Улусчу фронтунуң шинчилээни болгаш чидии-биле көдүргени социал айтырыгларын шиитпирлээриниң аргаларын ужуражылгага келген сайыттарның киржилгези-биле сайгарып көргөн. Ол дээрке «фронтучуларның» хынааны 42 эмнелге, садыглар, библиотекаларда пандустарның чүгле 3-ү негелделерге дүжүр болганы, өскүс уругларны чуртталга шөлү-биле хандыраары, санатор-курорт эмнелгези дээш өске-даа чугула айтырыглардыр.

Чурттагы чоннуң амыдырал-чуртталгазының деңгелин бедидеринче угланган ажилдарны, четпестерни илередип, оларны кады шиитпирлээриниң оруктарын дилеп турары, дорт болгаш шыңчы чугаа дээш улусчу фронтучуларга өөрүп четтиргенин Шолбан Кара-оол илереткеш, моон-даа соңгаар кады демниг ажилдаары ажыктыг дээрзин медеглээн.

gov.tuva.ru.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Дайынчы белеткелге чедишкени болгаш чурттар аразының өөредилгезинге идепкейлиг киржилгези дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле Төп шериг округунуң ниити-шериг 41-ги армиязының 55115 (дагы) шериг кезээниң дайынчы белеткел талазы-биле бригада командириниң оралакчызы Игорь Анатольевич КУЗЬМЕН-

КОВТУ, Төп шериг округунуң ниити-шериг 41-ги армиязының 55115 (дагы) шериг кезээниң автомобиль албанының техниги Сылдыс Викторович МОНГУШ-ТУ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2016 чылдың декабрь 21
№239

Н.Б.Х. Хванны Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылынга алдар болдурган юбилейлиг тураскаал медаль-биле шаңнаарының дугайында

55-ки даг-адыггы бригаданың шериг хоорайжыгажының объектилерин тударының талазы-биле үр-түннелдиг ажылы дээш Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылынга алдар болдурган юбилейлиг тураскаал медаль-

биле «СибстройКонтакт» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилелдин директору Николай Бен Хирович ХВАННЫ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2016 чылдың декабрь 22
№253

● Күрүне чөвүлелиниң хурал

ЭКОЛОГИЯ АЙТЫРЫЫН ЧУГУЛАЛАП КӨРГЕН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол декабрь 27-де Күрүне чөвүлелиниң хуралына киришкен.

Кремльге Россияның Президентизи Владимир Путинниң удуртулгазы-биле болган хуралга «Россия Федерациязының келир үеде салгалдарның эрге-ажыктарына экологияны хөгжүдериниң дугайында» айтырыгны чугаалажып, бистиң чуртувуска Экология чылының эгезин салган.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Күрүне чөвүлелинге чугаалашкан ол теманы шупту кижилерге чугула айтырыг деп санаан. «Энергияның катап тургустунуп турар дөстөрүнче, ногаан экономикаже улуг кичээнгей салдынып турар. Тываның найысылалының чоогунда кышкы үеде тарап турар кара ышты, кадыг боктуң артынчыларын чайладыры онза чугула айтырыг болуп турар. Ажылдаар апар бис» — деп, Тываның Баштыңы социал четкиге хурал үезинде бижээн.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бодунуң мурнунда кылган Айыткалынга экология темазын чугаалап турган дээрзин сагындыраал. Россияга Экология чылының чугулазын, аңаа дүүштүр эрге-чагыргалар амыдыралдың кадыг артынчыларын узуткаарының талазы-биле тодаргай ажилдарны кылып дээрзин медеглээн.

Шолбан Кара-оол бодунуң Айыткалынга мынча дээн: «Бо чылдың ужу-утказын езугаар кадыг боктарны чок кылырының төлөвилелдиг башкарылганың тодаргай айтырыгларын шиитпирлээр херек. Ук айтырыг республикада, эң ылаңгыя найысылалда, аажок чидиг апарган. Бок полигону хайгаарал органның шиитпири-биле хагдыган. Ооң түннелинде бокту хоорайдан үндүр сөөртүрүнүң саң-хөө айтырыы сайгарлыкчыларга чүдүрүлгөн. Мээң билирим, ол шиитпирни судта сайгарып турар.

Бо байдалга тода тайылбыр бербес мен, ынчалза-даа ону ажыттавайн, шиитпирлээриниң оруктарын дилээри чугула деп санаар-дыр мен.

Бок аштаарына бизнести хаара тударының экономиктиг ажык-дүжүүн көрүп турар федералдыг эки хоойлуну күрүне

хүлээп алган деп билир бис. Ол хоойлу ам дээрзинде күш кирбээн. Бистиң сорулгавыс — бокту арыглап болурунун чаа аргаларына кезээде белең болуру.

Кадыг боктар төгөр черниң девискээр схемазын амгы үеде ажылдап кылып турар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир ону бадылаптар. Ында кол зоналарны, полигоннар болгаш боктар аңгылап болбаа-зырадыр дөрт комплексти тудар девискээрлерни айтып каан. Эки санап каан экономиктиг нормативтерге үндезилээн тарифтер-биле бок үндүр сөөртүрүн төлээри амгы үеде биске кол чүүл болуп турар. Бо ажылга муниципалитеттер идепкейлиг киржир болза эки, оларның боттарына ажыктыг боор.

Кадыг боктарны полигоннарже сөөртүрү, оларны аңаа аңгылап сайгарары келир үениң регионалдыг операторларына, бизнеске ажыктыг болуп ужурулг. Бо төлөвилелди чүгле бюджет акшазы-биле боттандырып шыдавас бис.

Акшаландыраарының дөстери федералдыг болгаш регион бюджеттери, инвестиция акша-хөреңгизи болур кадыг боктарны сөөртүрүнүн регионалдыг программаны дүрген ажылдап кылырын Тудуг болгаш ЧКА яамызына дагзыр-дыр мен».

Экология камгалалының айтырыныче Тываның Баштыңы онза кичээнгейни угландырып турар. Ийи неделя бурунгаар ол алдын казып тып турар компанияларның бирээзинге сагындырып берген. «Бистиң республиканың девискээринге черниң казымал байлактарын шүңгээдип ап турар бүдүрүлгелер экологияның айыыл чок чоруунуң нормаларын сагыр ужурулг. Инвесторларга чогумчалыг байдалдарны тургузар дээн чүткүлүвүс-биле чергелештир олар Тываның экологиязына кандыг-даа хора чедирбес ужурулг дээн туружувусту салбас бис. Херек апар болза, хоойлу-да көрдүнгөн бүгү аргалар-биле демисежир, бойдус камгалаар хүлээлгезин тоовас улустуң лицензиясын Россияның казымал байлактар харылаар чериниң хавырып алырын чедип алыр апар бис. Ооң-биле холбаштыр алдын казып тып турар «Тардан Голд» компаниязына сагындырыг берген мен, бедик болгаш чогумчалыг технология ажылгаарын бүзүрөттүлөр. Ооң чоогунда

чурттап турар малчыннар бирээзиниң 8 баш мыйыстыгы бис малы хенертен өлгөн болгаш ынчангаш федералдыг хайгаар тургузугларының аңаа хынап кылырын чедип алдым. Бир эв бүдүрүлгө казып тывышкы технологиязын хажытканын түннелинде мындыг халап тывышкан болза, когаралды эгидер ужурулг» — деп, бо чылдың декабрь 13-те Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол медеглээн.

Россияның Президентизи Владимир Путин декабрь 27-де болган Күрүне чөвүлелиниң хуралына экологияның мунады шиитпирлээр айтырыгларына доктааган. «Хорал бүдүмелдерниң агаарга, сөөлбектеринге болгаш хөзүктараар чоруун үлөтпүрүнүң теңологтуг чаартылганының, эки чедингир технологияларны шүңгээдириниң күсели-бил кызырар ужурулг бис. Улуг-улдык хөй компаниялар долганды хүрээлелди камгалаарының талазы-биле боттарының программаларын боттандырып турарындыг турбуже бүдүрүлгелерни шуптузу олче чогуур кичээнгейни угландырабайн турар. Бо ажы акша-хөреңги салышкыннарын негээр дээрзин үстүндү чугаалаан мен, ынчалза-даа экологтуг арыг технологияларны ажыктыгы дээрке чүгле чугулу эвес, экономика талазы-биле орулгалыг дээрзин билири чугула. Ындыг технологиялар негетинип турарының дугайында мээң сөстөрүмни бизнесменнер дыңнаан боор, ол айтырыгны чылдырып турбас деп бодап тур мен. Бо айтырыгны ара соксатпас, соңгаарлатпас бис. Эң эки чедингир технологияларны, Ада-чурт компанияларының, Россияның экономиказының дээштиг чоруун болгаш чижилгеге киржир аргазын бедидериниң күчүлүг курлавыры дээрзин немээр-дир мен».

Күрүне Баштыңы бүдүрүлгениң болгаш хереглелдин артынчыларын хора чок болдурарын база бир чугула үлө-херек деп санаан.

Байдалды экижидериниң талазы-биле хемчеглерни болгаш саналдарны кичээнгейге алырын Владимир Путин сүмелзээн, оларны эң чоокку хүннерде күүседип эгелээр херек.

ТР-ниң албан езузунун сайтызындан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛЫ

Тыва Республикага Кижиниң эргелериниң талазы-биле төлээниң (Тыва Республикага Уругнуң эргелериниң талазы-биле төлээниң) албан-дужаалына томуйлаарының дугайында

1999 чылдың июнь 30-де «Тыва Республикага Кижиниң эргелериниң талазы-биле төлээниң дугайында» Тыва Республиканың №95 ДХ-1 Конституция хоойлузунуң 7 чүүлүнүн 1 кезээнге, 2011 чылдың июль 31-де «Тыва Республикага Уругнуң эргелериниң талазы-биле төлээниң дугайында» Тыва Республиканың №808 Хоойлузунуң 3 чүүлүнүн 1 кезээнге болгаш 2016 чылдың

октябрь 12-де «Тыва Республикага Уругнуң эргелериниң талазы-биле төлээниң бүрүн эргелерин Тыва Республикага Кижиниң эргелериниң талазы-биле төлээге хүлээдириниң дугайында» Тыва Республиканың №14-ТРКХ Конституция хоойлузунга дүүштүр Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаадыры болза:

ниң эргелериниң талазы-биле төлээниң (Тыва Республикага Уругнуң эргелериниң талазы-биле төлээниң) албан-дужаалына Ольга Валерьевна Россованы беш чыл хуусаада томуйлаар.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Даргазы К. ДАВАА. Кызыл хоорай
2016 чылдың декабрь 23
№1168 ДХД-II

• регионнарда чаңгыс чер-чурттугларывыс

ЫРАК БОЛГАШ ЧООК ЧУКОТКА

Чаа чылдың бүдүүзүнүн интервьюзу

Россия Федерациясының Президенті Владимир Путин 2015 жылдың май 8-те № 236 Чарлы-биле полицияның полковниги Аяс Канданның РФ-тиң Иштики херектер ямызының чукот автономну округ талазы-биле эргелелинің начальнигинге томуйлаан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол полицияның полковниги Аяс Канданга байыр чедирип, бо томуйлашкын бистин чаңгыс чер-чурттугларыыс полиция ажилдакчыларының боттарының ажил-херээнге бедик мергелдииниң херечизи-дир деп демдеглээн.

Аяс Кандан иштиги херектер органнынын 1993 чылда ажилдап кирген. 2001 чылда Россияның Иштиги херектер ямызының академиясын дооскан. Республиканың иштиги херектер органнынының удуртуп баштаар албан-дужаал-

дарынга ажилдап чораан. 2011-2015 чылдарда Россия Федерациязының Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының сайыдының оралакчызынга ажилдап турган. 2015 чылдың май айдан бээр РФ-тиң Иштики херектер яамызының Чукот автономнуг округ талазы-биле эргелелинің начальниги.

Республиканың ишти херектер ажилдакчыларының аразындан Тывадан дашкаар девискээрде бедик албан-ду-жаалда ажилдап чоруур чангыс чер-чурттуувусту «Шын» солунунун номчукчулары аажок сонургап, оң ажил-херээ чедишкинниг болурун күзеп чоруурлар.

Полицияның полковниги Аяс Канданга Чаа чыл бүдүү-
зүндө ужуражып, ооң-биле чугаалажыр аргалыг болган
мен.

Чукотканың кол транспорту – вертолет.

- Аяс Арзылаңович, чуқот
н аразында ажилдап чо-
ур кижн силерден оларның
гайында дыңнаары дыка
пүн боор...

– Чукчи дээрге ол чоннуң үсчүдү адаан ниити адыр. Чукоттар чурттап турар вискээриниң болгаш ажил-иниң аайы-биле аразында галдыг боор чорду. Далайдан акта, тундрада чурттап чор-чукоттар боттарын «чаучу» («чавчу» деп адаар. Тывалап аалаарга, «ивилиг кижилер» н. Оларның кол кылыр ажи-ивилер азырап өстүрери, аңгыда аңаары. Тундра боттарының амыдырал-чурт-газының байдалы, аъш-чеми ин Тожу ивижилерниин ыш. Чижээлээрге, зът, балык мелээри, кат-чимис чыыры. Лонгу-Доштуг океан эриин гаар чурттап чоруур чукоттар тарын «анкальыт» – «далай у» азы «рамаглыт» – «далай гуңун чурттакчылары» дээр. Чукот чонун үлдүлгези –

Чукот чоннуң чүдүлгези –
вослав. Ынчалза-даа тыр-
ар ышкаш, оран-делегейге,
-чуртунга чүдүүр. Хамнар-
олар дүңгүр хап, алганыр,
-делегейге чалбарыыр. Бо-
уң национал байырлалдары
а ооң амыдырал-чурттал-
а. Соңгу чүктүң бойдузунуң
лдези, ажилы-биле дорт
зарылгалыг дээрзин эскер-
- Чижээлээрге, Пэгытти
байырлал. Ол Чаа чыл
лралы-дыр. Ону декабрь
2-де, хүн биле дүннүң дурту
турда, чукот чон демдөглөп
ирер. Амгы үеде ол чүгле
т чоннуң звес, Чукоткада
чурттап, ажилдап чоруур
гу чоннарның байырлалы
ган. Күзүн Вылгыкаанмат
байырлал эрттирер. Иви
азырап өстүрүп чоруур
ттарның кол байырлалы.
тканың ивилериниң мага-
Тываның ивилеринден

бичижек боор чорду. Чаш мал күске чедир доругуп, күш кирер, а семис-шырак ивилерни кышка удур чишке сол ап болур. Бир звес чыл эки, ивилерниң анайлары хөй төрүттүнген болза, байырлап улам солун боор. Агаар-бойдус эки болганы, иви көвүдзэни дзэш оран-делегейге чалбарыыр, өөрүп четтиргенин илередир. Шанактыг ивилер чарыштырар, иви шалбадаар, ивижилер боттары чадаг чарышка чаржыр дзэш оюннары янзы-бүрү.

Кит байырлалы база солун. Китти аңнаар сезон мурнунда, аңнаашкын олчалыг болганда, балыкчылар база киттиң сүлдө-сүнезининден өршээл дилээр. Чүгө дээрге океан кыдыының чурттакчылары чукуттар, эски-мостар боттарын киттен укталып тывылган деп санаар. Амгы үедө китти аңнаарын чүглө түшүрчүл чурттакчыларына чөлүсүзрээр.

– Чукотканың агаар-бойду-
зунуң дугайында чугаалап
берип көрүңөрем?

— Чукотканын агаар-бойдузу дыка кадыг. Кыжын шуурганнаар. Майдан июль айга чедир хүн ашпас. Чер биле дээрний шашпылчаанга олуруп бар чоруй, катанла бедип кээр. Кыш чоокшулаарга, чоорту имиртинчээш, оон имиртиң хевээр турар. Ноябрь — январь айларда дүне-хүндүс-даа караңгы апаар. Ону тус черний чурттакчылары Соңгу чуктундүнеси дээр. Соңгу чуктун солангызы янзы-бүрү өңнөрбиле чырып турары онза чараш.

Чукотканың агаар-бойдузу берге, девискээри улуг, суурларының аразы ырак болгаш, ажыл-херек аайы-биле ынаар чүгле вертолеттук баар. Кыжын ужул чоруурга, чүгле харшыпкан ужу-кыды көзүлбес девискээр, а чайын хей хелдер, хемнер төнчү чок ышкаш тундрада чүс-чүзү-биле чаражы кончук кылаанайып чыдар.

Чайын янзы-бүрү дириг амытаннар, куштар хөй көстүр. Бистиң Тывада ышкаш хуң адыглар чурттакчылыг черлерге киргилеп кээр. Анадырдан ырак звес черлерге машина-балгаттыг чоруурга, орукка бо-ла көстүр. Чукоткага ак адыгларны аңнаарын, өлүрерин хорааны-биле оларнын саны база көвүдзүн.

– Чукоткада онза тураскаалдыг черлер-даа бар деп номчаан мен. Ындыг черлерге бардыңар бе?

— Соңгу чүк дээрбээ Чукотканы тавартырткен. Аңаа тураскаал бар. Соңгу чүк дээрбээниң ындын Арктика девискээри деп санаар. Чукотканың девискээрибиле 180-ги меридиан эрткен.

– 2016 чылда силерниң
ажыл-херектериңерге, амы-
дырал-чуртталгаңарга бол-
ган кандыг болуушкуннар
сагыш-сеткилиңерге онзагай
бооп артып каар деп бодаар
силер?

– Бо чылын мээң хеймер оглум школаже өөренип кирген. Ол амы-хууда чуртталгамда бир янзы болуушкун деп бо-даар мен. Бир эвес ажылымны алыр болза, Чукотканың иштики херектер органнарының музейин ажыдарын саналдап, иштики херектер эргелелиниң ажилдакчыларының деткимче-зин ал, музейин тургузуп, ону ажитканывыс болур. Ылап-ла дыка улуг ажылды кылып чоруттуvus. Экспонаттарның чамдызын РФ-тиң ИХЯ-ның архивинден безин алдывыс. Музейде Чу-коткага ажилдап чо-раан болгаш ажилдап турар шагдааларнын хууда эт-херекселдери дээш экспонаттар хей-РФ-тиң Иштики херектер яамызының Чукот авто-номнуг округ талазы-би-ле эргелелиниң началь-нигинге ажилдап турар үемде бүдүрүшкеним бо ажил-херек меңээ уттуң-дурбас болуушкун бооп артып каар.

– Бо музейде эң солун
кандыг делгүүр барыл?

– Эрткен вектин ортаа үезинде Чукоткага каюр-милиционер деп албан-дужаал база турган. Каюр-милиционерлерниң кылыр ажылы хөй, шанактыг ыттар-биле тускый почта дажыыр, кем-херек

үүлгедикчилерин сүрүп тудары дээш оон-даа өске. Алыс боду чукот эрес-дидим каюр-милиционер Алимбек Добриевтиң аталдары Чукотканың төөгүзүндө арткан. Шанак сөөртүр ыттарның баштыңы Волчок ооң ынак ыды. Ол ыт ээзин өлүмдөн база камгалаан. Каюр-милиционерлерге тураскаадып, оларның тускай каюр форма идик-хевин кедирген, дериг-херекселин болгаш боо-чепсээн азындырган маңекенини кылып, ону музейге тургустувус.

– Ивилик кижилер азы чукоттар чуртунда ажилдап, чурттал чоруур Силерге үнүл кээр 2017 чылда база уттун-дурбас чаагай ажил-херектер арбын-на болзун!

— Четтирдим.
Шаңгыр-оол МОҢГУШ
чугаалашкан.
Чуруктарны хууда
архивтен алган.

Чүкөт ивижиниң ярангазында.

Ол меридиан бөмбүрзектиң дал ортузунуң хемчээли. Аңаа төгөрик даш тураскаал Тадлеоан шынаазында турар. Ында англи болгаш орус дылдарда «Эрги хүннүң зрткенин болгаш чаа хүннүң эгелээнин херечилээн мөңгө шимчээшкинниң Хүн демдээ» деп бижиپ каан. Чукоткада солун черлер хөй.

– Ажылыңарга хамаар-
жыр айтырыгга харыылап
көрүңерем. Чукоткада кандыг
кем-херек үүлгедиишкиннери
болуп-дүр?

– Арага-дары ижери-биле холбашалыг кем-херек үүлгедиишкиннери Россияның кайы-даа девискээринде бар болгай. Чукотка аң-мең, балык-байлаң-биле бай девискээр болгаш, төтчеглекчи херектерни үүлгедир таварылгалар бар. Ак адыглар аңпа өлүргени дээш оттурган каш херектерниң ислелгези чоруп турар.

● Амы-хуунуң
бодалдары
СЕТКИЛ ХАНЫП
ХҮЛЭЭП АЛДЫМ

РФ-тің Президентізи Владимир Путиннің 13-кү Айыткалын кончуг кичээнгейлиг дыңнадым. Бистиң республиканың амыдырал-чурталгазынга дорт хамаарылгалыг сорулгаларны салып, ажилдарны ботандырып чорудар деп турарын сеткил ханып хүлээп алдым.

Ол дээрge келир 2017 чылда санитар ужар чүүлду катап тургузар дээни кончуг эки-дир. Тыва болза тайга-сыннарлыг, чамдык хоорай-суурларның аразы дыка ырак болгаш, аараан-аржаан, кемдээн-көргээн дээш өске-даа озал-ондакка таварышкан кижилерге дүрген дуза чедиреринге санитар ужар чүүл дыка херек девискээр-дир.

Сибирийнч болгаш Соңгу чүктүң чурттакчы чоннарынга 3,3 миллиард рубльди тусайлап бээр дээни дээрге-ле Президентиниң кижиге дээш сагыш салышкынының херечизи-дир.

Президентинин Айыткалы
дыңнап оорарымга, 2017 чылды
экология чылы кылдыр чарлады.
Бо айтырыг эң-не дүвүренчиг
байдалда келген. Бистин респуб-
ликаны алыр болза, хүнүн бо-
даан кижилер арга-арыгларны
кыргып-хыдып туруп бергеннер.
Ооң уржуунда чамдык черлер-
де кара-суглар, бичии хемнер
соглуп эгелээн. Шуут халап
болган херек-ле бо. Бойдус
камгалалының республика-даа,
кожууннар-даа чергелиг орган-
нары ону соксадыры-биле дээш-
тиг хемчеглерин албайн келди.
Ам черле шыңгы, шиитпирлиг
хемчеглер алдынар боор.

Кара-Сал ООЛАК.

Чөөн-Хөмчик кожууннуң
Чыраа-Бажы сумузу.

ДЕТКИП ТУР БИС

Бо чылдың декабрь 20-де «Шын» солунга үнген «Салгын-биле чарыш-тырган» деп Хирлиг-оол Конгарның материалын номчааш, ооң саналын деткидвис.

Бис кезек номчукчулар, хо-
оннар Өшкү-Саар Аракчаевна
Ооржакты дыка эки билир бис.
Мен, Анай Балчировна Кара-
ол парторгтап ажилдап чоран-
уемде ооң-биле кады Красно-
ярск крайның чамдык ажил-
агыйларынга чедип, Моолдун
Завхан аймакка-даа арга-дур-
жулга солчун чоруп турдум.
Көдээ ажил-агыйны дыка эки
билир биж деп ынчан-на бил-
ген мен.

Хирлиг-оол Конгарныц со-
лунда бижип кааны дыка шын.
Өшкү-Саар Аракчааевна Ооржак
Күш-ажылдың Маадыры атка
төлептиг дээрзин база бадыт-
каар бис. Харын-даа шагда-ла
биз турган чүве эвеспе, анык
назынында-ла. Ам черле чөптүг
апарган айтырыг-дыр. Көдээ
ажыл-агыны удуртуп, партия
организациязынга секретарь-
лап, колхоз даргалап дээш кан-
дыг ажил кылбады дээр! Ооң
ажыл-ишчи намдарынын дуга-
йында ном-даа бижип болур.

Күш-ажылдың хоочуннары:
В.Х. КАРА-ООЛ, А.Б. КАРА-ООЛ,
А.М. ЗРЕНДЕЙ, В.Б. ШЫЫРАП,
В.В. МАРТЫЙ-ООЛ, Н.О. ТОВУУ.

ЧАА ЧЫЛЧЕ БҮЗҮРЕЛ-БИЛЕ

Тывада "Аныяк сайгарлыкчылар ниитилежилгези" деп хөй-ниити организациязы Кызылдың мэриязының деткимчези-биле найысылалдың аныяк сайгарлыкчыларының Чаа чыл балын эрттирип, 2016 чылдың тергиннерин шаңнап-мактаан.

Чыгылып келген аныяктар 2017 чылды бедик сеткил-хөөнүг уткааннар. Оларның аразында чаа эгелеп чоруур аныяк сайгарлыкчылар, бүдүрүлгелери орулгалыг ажилдап турарлары-даа бар. Балды Тывада билдингир аныяк башкарыкчы Сылдыс Калынду эрттирген.

«Тергин аныяк сайгарлыкчы – 2016» деп мөөрейниң тиилекчилеринге Кызылдың мэриязының хүндүлел бижиктерин тывыскан. Саң-хөө адырынга – «Элита ТР» КХН-ниң директору Олеся Оюн, тудуг материалдары бүдүрер талазы-биле адырга бетон блоктар бүдүрер хуу сайгарлыкчы Айдыс Конгарак, полиграф ачы-дуза чедирер адырга – Анай-Кара Монгуш («Городок-Принт» КХН), садыг-саарылга адырынга – Мерген Монгуш («UNO Caffe&Tea» сады), туризм адырынга – Алдынай Ондар, Саая Эдиски («Tuvbus» аян-чорук фирма, «Эдискифото» фотостудия), хөй-ниити чөмөнчилге черлериниң адырынга – Андрей Ондар («МОККА КОФЕ»), юридиктиг ачы-дуза чедирер адырга – Чаяна Бичиш («Твое право» юридиктиг агентилел), транспорт ачы-дузасы чедирер адырга – Уран-Сай Оттук, амыдырал-чуртталга ачы-дуза чедирер адырга – «Дамодара» КХН-ниң директору Сүлдөм Самбуу, школа назыны четпээннерге ачы-дуза чедирер адырга – «Аистенек» уруглар садының директору Айгуш Сат, чечек бизнестиниң адырынга – Игорь Сарыгбаев («Мне розы» чечек сады) олар шылгараан.

Тывада «Аныяк сайгарлыкчылар ниитилежилгези» деп хөй-ниити организациязының «Скифтерниң алдыны»

деп шаңналды номинация аайы-биле тывыскан.

«Чылдың тергин фитнестөлевилели» – Мария Бегзи («Полет» деп йога болгаш фитнес студиязы), «Чылдың социал бизнесте» – Шеңне Күжүгет («Совушка» уруглар сады), «Чылдың ажыдышкыны» – Наталья Умановская («Ирбис кейк» кондитер кылыглар цеге), «Чылдың болуушкуну» – Айгуш Сат («Аистенек» уруглар сады), «Инновациялыг технологиялар» – Григорий Монгуш («Интех» КХН), «Тергин стартан» – Семен Эренчин («TUVAN TRIP» аян-чорук фирмасы), «Тергин отчеттуу» – Чаяна Бичиш («Твое право» юридиктиг агентилел), «Тергин хөй-ниитиниң чөмөнчил чери» – Аймир Чаш-оол («Бьелдир-Кьежи» кафе) «Бүдүрүлгө адырында тергин төлевилел» – Шүглүр Доржу, «Маркетингилег көжүг» – Кежик Куулар («Неон-таун» реклама агентилели).

Байырлалга келген аныяк сайгарлыкчыларның «2016 чыл силерниң ажил-амыдыралыңарда чүнүң-биле онзагайыл база 2017 чылда планнарыңар?» деп айтырыгга мынчаар харыяладылар.

Солун-оол Мунзук, 21 харлыг:

— Бо чылын хайындыралыңа белең аш-чем бүдүрүлгезин Кызылга ажыдып алганым улуг чедишкин. Ада-ием Эрзинниң Бай-Дагда малчыннап турар. Амгы үеде оран-саваны хөлезилеп тур мен. Алды ажилдакчы манчы, бууза кылып турар. 2017 чылда чаа оран-сава тудуп алгаш, немей ажилчын олуттар ажыдып, бүдүрүлгөм улгаттыралар планнап тур мен. Аныяк сайгарлыкчылар балыңа бир дугаар кээп турарым бо. Маңа чаа өңүктөр-биле таныжып ап, арга-дуржулга солчур аргалыг бол-

дум. Аныяк сайгарлыкчыларга деткимче көргүзөр күрүне программаларының дугайында сайгарлыкчы өөрлеримден билип алыксап тур мен. 2017 чылды – Аныяктарның бот-идепкейиниң чылы кылдыр чарлаанын деткип тур мен. Ол дээрге чаа бодаалдарга орукту ажыдып турары-дыр.

Чаяна Бичиш, 27 харлыг:

— «Твое право» юридиктиг агентилелди ажыдып алганым үдөп турарымыс

галыг. Тывага 2017 чылды – Аныяктарның бот-идепкейиниң чылы кылдыр чарлаан биске дидим идеяларымысты амыдыралга боттандыралыңа улуг идигди Келир чылын Тываның Баштыңы Шолбо Кара-оолдун Грант шаңналыңа киржи мурнуку сорулгаларымының бирээзи.

Айдамир Сат, 29 харлыг:

— «Хатан» деп хоюдур соктаан чинг тараа холумактыг сүттүг шайны Моолд Герелт-Шонхор заводунда бистиң чагымыс езугаар бүдүрүп турар. Ол шайны Кызылдың садыгларыңа эскерген бо

силер. Амгы үеде Абакан хоорайда улуг садыг четкилеринче чедирип эгеледивис Красноярск хоорайның садыгларыңа шайны садып-саары-биле дугуржулга чоруп турар. Чоорту Россия деңнелинче үнерин планнап турар бис. Моолда коллегаларымыстың арга-дуржулгазын, шайның кылыр технологиязын өөренип алгаш, 2017 чылда Кызылга шай кылыр бүдүрүлгени ажыдары сорулгаларымының бирээзи. Бо чылын Тываның Чазаанда чаа аныяк удуртукчулар немешкенинге өөрүп тур мен.

2015 чылда Тывага делегейниң аныяктарының I «Евразияның интеллектуалдыг алдыны» шуулганының соонда Тывага «Аныяк сайгарлыкчылар ниитилежилгезин» сентябрь айда тургускан. Амгы үеде ооң кежигүнүнче 48 аныяк сайгарлыкчы кирген. Ооң кол сорулгазы – аныяк сайгарлыкчыларны демнештирери болгаш оларның бизнестин хөгжүдери. Бир чыл ажыг үе иштинде ниитилежилге мастер-класстарны, тренинг кичээлдерни, ажил-агыйжы ужуражылгаларны, чыыштарны, элээди уругларга сайгарлыкчылар неделяларын организаастап эрттирген. Аңаа аныяктар боттарының үзел-бодалдары-биле үлежип, арга-дуржулгазын солчуп турар. Бо чылын «Бизнес школаны» ажиткан, аңаа школачыларны бизнестин эге чадаларын шигээди алырынга, оларның төлевилелдерин сайгарып көргөн.

2016 чылдың онза болуушкуну. Ында 5 ажилдакчы чурттакчы чонга хамаатты эрге-хоойлу херектеринге дузаны көргүзүп турар. Амыдыралга боттандырар төлевилелдер бажымда элээн хөй. Чижээ, Мөңгүн-Тайга кожуунунче туристичи маршрутту тургузары, пенсияназылыгларга юридиктиг социал школаны ажыдары... Дүргенге аныяктар шуулганынга киришкеш, «Тыва – сайзыралдың девискээри» деп сертификатты алдым.

«Аныяк сайгарлыкчылар ниитилежилгези» деп хөй-ниити организациязының ужу-дузасы аажок улуг. Аңаа эгелеп чоруур сайгарлыкчылар ажил-херээн улгаттырал талазы-биле, реклама чорудулгазының чажыттары дээш оон-даа еске ажыктыг чүүлдерни билип алыр ар-

Байырлалдың киржикчилери сеткил-хөөнү, хөй-аъды бедик, омак-шылдыг 2016 чылды үдөп, 2017 чылда боттарының сорулгаларын чедип алыр дээш, бүгү-ле күжүн салырынга белең, быжыг тура-соруктуг, изиг чүткүлдүг болду. Оларның бо көдүрлүүшкүнүг байдалы сайгарлыкчы чоруунга Чаа чылда дузалаар-ла болзунам!

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Кызылдың мэриязының ажилдакчылары Елена Алексеева, Сылдыс Суур-оол, Юрий Монгуш, Игорь Сарыгбаевке шаңналды тывыскан.

«Аныяктарның бизнес-төлевилелдери-2016» деп республика чергелиг мөөрейниң тиилекчилери:

1. Кызыл хоорайдан Сай-Хонаш Хомушку.
2. Кызыл хоорайдан Иван Скоморохин.
3. Кызыл хоорайдан Семен Эренчин.
4. Кызыл кожуунун Каа-Хем сумузундан Тана Сат.
5. Бай-Тайга кожуунун Кара-Хөл сумузундан Кежик Хертөк.
6. Кызыл хоорайдан Сергек Куулар.

7. Кызыл хоорайдан Эртине Ооржак.
8. Би-Хем кожуунун Тарлаг сумузундан Александр Сат.
9. Кызыл кожуунун Сукпак сумузундан Чаяна Оюн.
10. Барыын-Хемчик кожуунун Эрги-Барлык сумузундан Алдын-Бөлөк Багай-оол.
11. Кызыл кожуунун Сукпак сумузундан Очур-Бүрбү Тюлюш.
12. Чаа-Хөл кожуунун Чаа-Хөл сумузундан Анжела Монгуш.
13. Тожу кожуунун Ий сумузундан Чойган-оол Сайлымбуу.
14. Таңды кожуунун Бай-Хаак сумузундан Саяна Комбуй-оол.
15. Өвүр кожуунун Хандагайты сумузундан Милада Донгак.

Арынны Шончалай ХОВАЛЫГ белеткээн.

Дмитрий КАЧАН Тывада бил-дигир журналист Ирина Борисовна Качаннның оглу. Ол Германияда чыгып чурттап турар. Тывада төрүттүнгөн, Кызылга шко-ла дооскан аныяк кижини техниктиг эртемнерниң кандидады деп атты чыгыштык чуртка чедишкенин кам-таанын дыңнааш-ла, ооң-биле чу-галажыр арганы дилеп турган кижини. Чоокта чаа интернет четкизин камчыштыр ооң-биле чагаалажыр аргалыг болдум.

— Эки, Дмитрий Сергеевич, эртемдер диссертацияның адын чүү-жүзүп? Ооң кол сорулгазы чүү ирги? — Ажылдың ады «Телекоммуникация эртеринге медээлерни кончуг дүрген-дүргөн организастаарына чедирген шугумнарын үнелээриниң ме-дээлерин ажилдап кылыры». Ооң кол-тазы — секундада 10 Гбиттен тура-ныг чедирген эрттирилге шугумна-ры чедип алыры. Шинчилелдерниң элдери амгы телекоммуникация эртериниң ужуз-дузанын улгатты-га дузалыг. Оон тода кылдыр та-арлаар болза, бөдүүн чонга билдин-дир, терминнер ажыглаар апаар. Та-зы-биле сонугалдыг кижилер sibsis.ru/science/postgraduate/lets/ деп бо сайтыда 78 дугаарында, чычуп болур.

Ийе, үе өскерилген. Бистин ном-тарывыс аразында ону сонугу-жилер база бар. Мындыг нарын ажылын, ам артында даштыкыда-лап алганыңарны бодаарга, шко-лоренип тургаш, сан эртемниге ак-ла турган боор силер аа? — Сан эртемниге сонугалым турган. А-даа бир таварылга мээң келир-лым-чолумну өскерттир часкан. А-лаа өөренип турумда, математика

Тываның аныяктары даштыкыда

ЧЕДИИШКИННЕРИМ — АВАМНЫҢ АЧЫЗЫ

башкызы мен дыңнап турумда авамга: «Силерниң оглуңар сан эртемниге сунду чок кижидир. Ынчангаш өске школаже шилчидип ап болур силер бе?» — дээн. Ону дыңнааш, хомудаанымны канчаар! Херек кырында, ындыг эвес дээрзин канчаар тайылбырлаар аайын тыппаан мен. Ооң соонда өске школаже шилчидип алганым — мээң школачы амыдыралымда эң эки чүүл болганын ам бодаар чордум. Ол үеде менээ дыка ыядыңгы болгаш аарышкылыг болган. Ажы-биле чуга-лаарга, мугулай кижидир дээн ышкаш кылдыр менээ дыңналган.

— Ада-ие база дыка хөй таварыл-галарда ажы-төлүвүстү деткивейн, кончуп шаг болур болгай бис. Ирина Борисовна канчалды?

— «Ол дээрге шуут хей, хоозун чүве-дир» — деп, авам чугаалаанын дыка эки сактыр мен. Авам-биле школадан үнгеш, хоорай кезип, сагыш-сеткиливис чугаала-жып хүнзээш, кезээ чанып кээримге, бу-

руузуңганым «чадап каан», «авам менден чөгөнгөн» дээн ышкаш бо-далдарым эсти берген. «Санга сунду чок» кижини Новосибирскиде күрүнениң тех-никтиг университетин кызыл диплом-биле доозуп, ооң-биле чергелештир экономика талазы-биле мергежилди база алдым. Оон Германияның кончуг шыырак дээн лабораториязынга ажылдап, техниктиг эртемнерниң кандидадының чадазын камгалап алдым.

— Силер бо эртем чадазын кам-галааш, школага силерни матема-тикага сунду чок деп башкының үн-дүргөн түңнели шын эвес дээрзин бадыткааныңар ол-дур. Амыдыралда мындыг таварылгалар дыка хөй болуп турар. Та, чеже кижини күзелиниң эчизин-ге четпейн, ара соксап каан чүве?!

— Ийе, ынчангаш мен школачыларга, эң ылаңгыя оолдарга, башкылар кижилер болганда, кандызы-даа бар, күзелиңерни чедип алыр дээш, «шыдавас сен», «сунду чок сен» дээн чугааларга дүжүп бербейн, эки өөрениңер деп чагыксаар кижидир мен. Ажылыңа бердинген башкылар хөй. Ынчангаш мени амыдыралдың делгем оруунче үдзүн, чоокта чаа 100 чылдаанын демдегеп эрттирген Кызылдың 1 дугаар школазынга, башкыларымга силерниң солунуңар арнын таварыштыр Чаа чыл-биле байыр чедирерин чөпшээрер көрүңер. Математика башкызы Татьяна Ивановна Белоусова мээң амыдыралда оруумну шын тып алганымга кончуг улуг салдар чедирген кижини, ынчангаш башкым-га мөгеер мен.

— Мергежил шилип алырыңа кым улуг салдар чедиргенил?

— База-ла авамның салдары-дыр. Чырык чер кырында чедиш-киннерим шуптузу — авамның ачы-хавыязы. Эртем-билиг чедип алырыңа, кижизиг мөзү-шынар хевирлээринге ооң үлүгү улуг.

Бичии турумда «Денди» дээр оюн турган. Авам-биле аңаа ойнаар бис. Оон кажан бажыңывыска компьютер тыптып кээрге, ооң артынга кайы хире-даа олурумда (колдуунда ажы-чок оюннар ойнап турган-даа болзумза), кызыгаарлап турбаан. Ындыг-мындыг мергежилдиг болур сен деп турганын-даа сагынмас-тыр мен. Ынчалза-даа авамның ачазы — кырган-ачам, офицер кижини бол-ганы-биле, авам мени салгал дамчаан офицер болур деп күзеп турганын бил-дир турдум. Ооң кижизидер кол чөпсээ — ка-жан-даа албадавас, боду үлегер-чижек болуру. Чижээ, мен кажан-даа авамны «ижипкен» турда, көрүп көрбээм мен. Ол таакпылаар деп билдир мен, ынчалза-даа школа дооскужеге чедир көрбээм турдум. Ажы-төл ада-иезин өттүнер, ынчангаш өг-бүлөгө доктааттыңан чурум келир үеде дыка хөй өг-бүлелерниң чаңчылы болу бээрин сактып алыры чугула. Ада-иезин кезээлде столунуң кырынга аш-чөмин делгээш, пиво ижип олурар кылдыр көрүп чораан ажы-төлү база ону «эки чаңчыл» деп бодап, сагып артар болгай.

— Өг-бүлениң чурум езулалын кон-чуг эки демдегледир. Душтук бар бе?

— Ийе. Бар. Өгбелери түрк дылдыг уруг-биле элзэн үр үеде ужуражып турар мен. Ооң өг-бүлөгө көрүжү база мээңи-биле дүжүр. Ынчангаш бот-боттарывыска тааржыр-дыр бис деп бодап чоруур мен.

— Эртем ажылыңа болгаш амы-дыралыңарга улуг-улуг чедишкениң-ни күзедим.

Дарый АВЫДА чугаалашкан.

Көдээниң амыдыралы

ААГАЙ ХЛЕБТИҢ ИЖЫРЫКЧЫЛАРЫ

Чоокта чаа Эрбек суурга чаа пекарняның дышыкыны болуп эрткен.

ТР-ниң экономика сайыды Елена Каратаева, кожуунуң баштыңы Аяс Мөңгө, кожуунуң даргазының экономика талазы-биле оралак-дай-Мерген Ховалыг, кожуун чагыргазының ктар төвүнүң директору Галина Ондар, Эрбек-иң баштыңы Сергей Арсарыг, суму даргазы Чаа Хүрең-оол киржип, пекарняның ажил-ижин, продукциязын сонугурап, үнелеп, чылыг-чым-ерни чугаалап, байыр чедиргеннер.

буянның кырган-ава.

ТР-ниң Чааза Р.Т. Ооржактың Эрбек суурга хлеб быжырап пекарняны аядар дээн бизнес-планын деткээ. 2015 чылда ол ТР-ниң Экономика яамызын-дан «Социал сайгарлыкчы чорук» угланышкыга эки бизнес-төлөвилел дээш 400 муң рубльдин деткимчезин алгаш, хлеб, булочка, кондитер кылыгларын быжырап дериг-херекселдерни садып алган. Ооң соонда чаа пекарня тудуунга херек тудуг материалдарын четче-лээш, арга-дуржулгалыг тудугжулар Мөңгү, Сай-Даш Ооржактары, Артур Самбуу, Сайдаш Доржу оларны звилелдээш, бо чылдың августа тудуп дооскаш, сен-тябрь 8-тен эгелеп бүдүрүлгени ажилдадып эгелзэн.

Амгы үеде пекарняда алды кижини ажилдап турар. Хлеб быжырыкчылары Елена Монгуш, Алдынай Дамдын-оол, Радик Лапчаа, кондитер цегиниң ажил-чиннары Роланда Сат, Шончалай Ооржак ам-данның-чаагай тортор-ны, пирожное, печенье, пиццалар, хлеб, булоч-ка кылыглары, рогалик-тер... дээш он ийи аңгы хевирниң продукциязын быжырып, эрес-шудур-гу ажилдап турарлар. Пекарня хүнде 100-150 хлебти быжырып, чонга садып турар.

Пекарняга кире бээрге, чыды безин чаагай, арыг-силиг, чы-лыг, чырык, делгем. Удуртукчу кандыг болдур, коллективтиң ажил-амыдыралы ындыг болур деп чоннуң чугаалажыры-ла шын. Рада Төгүс-ооловна ажылын эки билдир, эрес-кежээ, топтук-томаанның, хүндүлээчел, үнгөн-кирген чону-биле чугаалажып билдир, езулуг-ла ажылыңа бердинген удуртукчу — аныяк ава. Ажы-төлүн өстүрүп, кижизитпишаан, хостуг үезинде суурнуң хөй-ниити ажилдарына киржип турар. Аргыттынып, дааранып, амданның аш-чем, огород ажылын кылырыңа ынак. Ол ышкаш уруглары-биле ном, сеткүүл номчуп, телевизор көрүп, агаарлаарыңа ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак.

Пекарняга кире бээрге, чыды безин чаагай, арыг-силиг, чы-лыг, чырык, делгем. Удуртукчу кандыг болдур, коллективтиң ажил-амыдыралы ындыг болур деп чоннуң чугаалажыры-ла шын. Рада Төгүс-ооловна ажылын эки билдир, эрес-кежээ, топтук-томаанның, хүндүлээчел, үнгөн-кирген чону-биле чугаалажып билдир, езулуг-ла ажылыңа бердинген удуртукчу — аныяк ава. Ажы-төлүн өстүрүп, кижизитпишаан, хостуг үезинде суурнуң хөй-ниити ажилдарына киржип турар. Аргыттынып, дааранып, амданның аш-чем, огород ажылын кылырыңа ынак. Ол ышкаш уруглары-биле ном, сеткүүл номчуп, телевизор көрүп, агаарлаарыңа ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак.

Пекарняга кире бээрге, чыды безин чаагай, арыг-силиг, чы-лыг, чырык, делгем. Удуртукчу кандыг болдур, коллективтиң ажил-амыдыралы ындыг болур деп чоннуң чугаалажыры-ла шын. Рада Төгүс-ооловна ажылын эки билдир, эрес-кежээ, топтук-томаанның, хүндүлээчел, үнгөн-кирген чону-биле чугаалажып билдир, езулуг-ла ажылыңа бердинген удуртукчу — аныяк ава. Ажы-төлүн өстүрүп, кижизитпишаан, хостуг үезинде суурнуң хөй-ниити ажилдарына киржип турар. Аргыттынып, дааранып, амданның аш-чем, огород ажылын кылырыңа ынак. Ол ышкаш уруглары-биле ном, сеткүүл номчуп, телевизор көрүп, агаарлаарыңа ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак. Р.Т. Ооржактың кызымак ажылының түңнели — ынак.

ЭЭРБЕККЕ ОНЗАГАЙ ХҮН

Эрбек суурнуң көдээ клувунга чон чыгып кел-геш, «Төрүттүнгөн хүнүң-биле!» деп темалыг кезээни эрттирген.

Чалаткан аалчылар ТР-ниң культура сайыдының ора-лакчызы Марьята Бадыргы, Кызыл кожуунуң баштыңы Аяс Мөңгө, кожуунуң чагырга даргазының оралакчылары Ал-дай-Мерген Ховалыг, Аян-Мөгө Донгак болгаш өскелер-даа байырлалга кээп киришкен.

Суму чагыргазының даргазы Салбакмаа Хүрең-оол кезээ-ни ажиткаш, суурнуң чонунга, чалаткан аалчыларга байыр че-дирген. Сумунуң клуб эргелекчизи Ая, уран чүүл удуртукчузу Сал-бак Сарыг-оолдар ши-меп-каастап каан сцена кырынга үнүп келгеш, чечен-мерген сестер-биле алгап-йөрзөп, солун кезээни баш-карып эрттиргеннер. Суурнуң бот-тывыңыр артистериниң солун программалыг концер-ти база болган.

ТР-ниң культура сайыдының оралакчы-зы Марьята Бадыргы сөс алгаш, сумунуң чо-нунга байыр чедиргеш, хөгжүм-ыр аппаратуразын белекке бээрге, чон диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан. Кызыл кожуунуң баштыңы Аяс Мөңгө он сандайны, столду белекке сөңнзэн.

Байырлыг кезээге Эрбек сумузуңуң баштыңы Арсарыг Сергей «Сумунуң эң хүндүлүг чурттакчызы» деп атты херек демдээ-биле кады күш-ажылдың хоочуну, «Энерел» клувунуң удуртукчузу Бичен Даржаевна Дондукпа (чурукта) байыр-лыг байдалга тывыскан. Суурнуң чеден харлаан өгбелери Б.А. Амырта, Т.Х. Мартый-оол, Т.Т. Ондар, В.К. Шавылдай оларга өртектиг белектерни сөңнзэн. «Сайыр» унитарлыг бүдүрүлгениң малчыннары В.К. Дондук, Э.Э. Ондар, С.М. Пабундук оларга хүндүлел бижиктерни болгаш өртектиг бе-лектерни тывыскан.

Ол ышкаш хөй-ниити ажилдарыңа идепкейлиг аныяк өг-бүлелерни, бо чылын төрүттүнгөн чаш ажы-төлдү, хүндүлүг дыштанылгада кырганнарны, байырлыг кезээниң деткичи-лерин алгап-йөрзөп, белек-селектерни сунуп демдеглзэн.

Лориса СААЯ белеткзэн. Эрбек суур.

а бүдүрүлгө чериниң удуртукчузу — Рада Ол 2006 чылда ТКУ-нуң көдээ ажил-агый дин чедишкенин дооскан. 2007 чылдан тура турнуң школазынга башкылап ажилдавышаан, йгарлыкчы ажылын эгелеп, хлеб быжырып, ып эгелзэн.

Төгүс-ооловнаның өөнүң ээзи Константин ол суурдан 30 км ыракта Бичии-Сайыр ба-ыштаанда хууда шээр, бода, чылгы малын өстүрүп турар. Өг-бүлө 3 ажы-төлдүг: бир-сыстыг. Эң улуг оглу Вячеслав — 5 класс, эки-елиг, корум-чурумнуг өөреникчилерниң би-тун уруу Александра садиктеп турар. Хеймери-ай дөрт айлыг. Раданың авазы Анай Сайын-а Ондар чеже-даа назы-харыгулгады берген-дуктарын азыражып, өмөк-дөмөк болуп чоруур

2016 чыл – мээң амыдыралымда

ХООРАЙЫВЫС АТ-АЛДАРЫН ЭГИДЕР БИС

2016 чылда янзы-бүрү болушкуннар-ла хөй болган. Тывага рекордчу көргүзүлгелер болган Тываның Баштыңының болгаш Дума соңгулдалары. Шолбан Валерьевичиниң чугаа чок тиелелге-ти — тургузушкунче угланышкынны улам-чылаары. «Чаңгыс демниг Россияны» эң хөй деткээни. Ол бүгү республиканың төлөвилелдерин Күрүне Думазының деңнелинге деткиринге улуг барым-даа-дыр.

Кызыл хоорайның хем ол чарында микрорайонунга Дагадыгы бригаданын көжүргени, Кызылга ниитизи-биле сайзыралдың чаа оруун ажитканы. Чаа уруглар садтары, хөй чыл дургузунда үзүктелешкен соонда чаа школаны түдүп эгелзени — бо бүгү хөй уруглар төрүттүнүп турар бистиң черивиске чугула ужу-дузалыг болушкуннардыр. Тываның эки турачыларын алдаржыткан чаа тураскаал! 1944 чылда Тыва Арат Республиканың Биче Хуралының үндүргөн шийттирин 2016 чылда күүсеткени. Ону дыка хөй кижилерниң деткимчези-биле боттандырган, олар Украинаның барык 80 хире хоорайын болгаш суурларын хостаарына киришкен

аъттыг шериг эскадронунуң дайынчыларының тураскаалын мөңгөжидеринге улуг салышкынны киригенер.

Тываның найысылалының албан езузунуң демдээн солаанын демдеглевес аргам чок. Чугула демдектеривис — «Азияның төвү» тураскаалды болгаш Кызылдың сүлдө демдээнде Каа-Хемниң болгаш Би-Хемниң каттышкан белдирин кичээнгейге алдывыс. Делегейниң эң улуг хемнериниң бирээзиниң эгелзени-биле кайы хоорай мактанары! Азия диптиң чүрээ мында дээрзи аажок үнелиг. Ол бүгү демдеглээнвис онзагай.

Найысылалдың сүлдө демдээнде чараш, күчүлүг Мөңгүн-Тайганың делгемнерин сагындырар сарлыктың орнунга чонунуң бурунгу езу-чаңчылдарын, хоорайның чечектелишкенин көргүзүп турар чалгыннарын херип алган «Азия төвү» көстүп келген. Чамдык кижилер ону чүгле даштыкы хевир деп бадыткаарын оралдажыры магат. А ол ооң утказын база илередир болгай. Төөгүлүг черлеривис туристерге сонуурганчыг дээрзи илдең, ол хоорайның экономиказының хөгжүлдэинге «дүлгүүр» болур. Ол чүүлдер келир үеже угланган.

«Чаңгыс демниг Россия» партиязының деткимчези-биле бүгү Россияга бажыңнар чанын чаагайжыдарына, хоорай иштиниң парктарын, скверлерин аштап-арыглаарына көстүп көрбээн саң-хөө деткимчезин чедирери чоокта чаа хүлээп алдырган. «Бистиң бажыңывыс чаны» төлөвилел Кызылга аажок ажыктыг болгай. Хоорайжылар-биле кады найысылалывыска Сибирьде эң арыг-шевер, чараш хоорайларның бирээзи деп ат-алдарны эгидер бис.

Дина ОЮН,
Кызыл хоорайның баштыңы.

БАШКЫМ ЧАГЫ

Мен республиканың тыва дылда үнүп турар «Шын» солунун номчуп, чамдыкта солунга бижип-даа турар мен.

2016 чылда болган сонуурганчыг, улуг ужу-уткалыг чүүл дээр болза, Тывага бир дугаар тыва дыл байырларын эрттирип демдеглэни болур. Моон-биле холбаштыр тыва дылдың эртемденнериниң башкызы Алексей Мокур-оолович Белек-Байыр дугайында тыва радио дамчыштыр элээн чырыткан кижини мен. Ол Кызылдың ийи дугаар школазынга Монгуш Борохович Кенин-Лопсанны безин башкылап турган. Москваже, КУТВ-че өөренип чоруур деп турда, Белек-Байыр башкы самолетка үдөп чедип келген, «Ынчан башкывыстың карааның чажын бир дугаар көргөн мен» — деп, Монгуш Борохович сактып бижээн.

Мен Алдан-Маадыр школазынга өөренип турар үемде Белек-Байыр башкы биске тыва дыл болгаш чечен чогаал кичээлдерин башкылап турган. Ынчан ону улуг эртемден, башкыларның башкызы деп каяа билген бис. Башкывыс балыктаарына кончуг ынак, өөрөнмес суббота, улуг-хүннерде эжим Кылаң-оол-биле мени чадаг-тергезинге ушкарып

алгаш чоруптар. Бир катап Алаш ховузуна кылаштап чорувуста, матпадак деп куш эде берген. Башкывыс: «Бо куштуң ырлаарының чаражын, ынчалза-даа чеже-даа эдерге, тыва ыры-шүлүкке каяа чедер» дээнин ам-даа утпайн чор мен.

Бо төнүп турар чылда меңээ база бир солун болушкун — Маадыр-оол Ховалыг чогаалчы-биле бодум туристээринге кончуг ынак болгаш, хоорайның аныяктарын эвилелдеп алгаш, Хайыракан даан дескинип, энергия алганывыс болур. Улуг-Хемде Буура тайгазынга база четтивис, көөрге ындыг, бажынче үнери дыка берге чорду. Бистиң мынчалдыр туристээривиске, Улуг-Хем кожуун чагыргазы, даргазы Мерген Анай-оол кончуг дузалаан.

Бодум хуумда бир эки кылган чүвем — Сүбедей спорт ордузунда Сүбедей маадырның ат-бажы-даа чок бичии тураскаалын ыңай-бээр чагаа-хораа бижип тургаш, алдыртып каапканым болур. Бир катап соңгаартан келген 3 орус кижини чугаалажып турган: «Бо-даа малчын кижини болгай аан». Өскези тургаш: «Малчын кижини канчап селемелиг болур чүвөл» — дижи, аайын тыппайн, маргыжып-даа турган дээр. Сүбедей ышкаш төөгүлүг маадырга төлөтпиг, улуг тураскаал турар ужурулуг. Ынчангаш Чаа чылда эки тураскаал туттуна бээрин күзээр-дир мен.

Александр ООРЖАК,
РФ-гич улус өөредилгезиниң хүндүлүг
ажылдакчызы, хоочун башкы.

ЫРАК-ЧООКТАН ЧОНУМ КЭЭП ЧОРДУ

2016 чылдың сентябрь айда 70 харлаан юбилейим болган. Төрүттүнген черим — Улуг-Оо, Тожуе ашкан орукта көстүп турар ак баштыг бедик тайгала-рывыс ол-ла болгай. Ооң меңги харлары чайын-даа агара берген чыдар. Ол оранның чаражын чүү дээр боор, тоолда дег онза каас.

Ол төрүттүнген онза чараш черимге, 40 харлыг турумда, честем Комис Дамдынович Кол барып чедирген. Ынчан ол бай, чаагай үеде аңаа иви база турган. Кадарчызы чазык ирей Дагбазы уруу Оксана-биле ивини малдап турар чораан.

70 харлаан юбилейимни оглум, ийи уруум, керним, күдээлерим организаастап эрттирдилер.

ӨӨРҮШКҮМ — УРУГЛАРЫМ ЧЕДИИШКИНИ

Кандыг-даа ие кижиниң өөрүшкүзү ажы-төлүнүң чедишкени. Оглум бо 2016 чылда школаны чедишкенин дооскаш, Москвада шеригжиткен дээди өөредилге черинче кирип алганы меңээ улуг чоргаарал. Уруум 2017 чылда Москвада РФ-тиң Чазааның чанында дээди өөредилге чериниң магистратура чадазын доозуп, өөрүшкүнү шаңнаар.

Кадык камгалал адырында 32 чыл ажылдап, ам 33 дугаар чылче шилчип тур мен. Красноярскиниң эмчи институтун дооскаш, Баян-Колга терапевт эмчи бо-

луп, оон Кызыл кожуун эмнег Кадыкшыл төвүнге үр үенин да ажилдадым. Мээң куш-ажы бедии-биле үнелеп, шаңнал-м эш-өөрүмнүң саналдааны-бистиң Кадык камгалал яамы Хүндүлел бижини алганым амылымда уттундурбас болушкун бирээзи болур.

Оон аңгыда бо эртип тура ак сеткилдиг ажыл-ижи дээш, макталды алган коллегалары сестразы Роза Мөңгеевна Түлор эмчи чаңгыс классчыи Светлана Вениаминовна Комарицына чыл ажыл кадык камгалал ады ажилдап турар Тамара Шурт Хомушуга болгаш поликлиника коллективинге байырым чедир чыдар 2017 чылда амыдыра эл-найыралды, ажыл-ижинге чекиннери база кадыкшылы кыжыг болурун күзедим.

Галина Д.
куш-ажылдың хо

ЧҮСТҮҢ ЧАРТЫН АЖЫР БАСКАШ...

2016 чылда мен өөм ишти Мая Александровна-биле кайывыс-даа соңнай-мурнай 50 харлаан бис.

Чартык чүс чылдың эргинин ажа баскан чылы-выс биске аажок дүжүткүр болду. Меңээ «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» деп Хүндүлүг атты тывыскан, а өөм

иштин РФ-тиң Пенсия фонду хүндүлел бижии-биле шаңнаан Ынчангаш мени ажил-иж деткип чоруур коллегаларымга, Ойнар-оолович Хертекке, Нишагдыр-оолович Кууларга, чөвүрдө ажилдап олурар акым димир Уржутлойович Донгакка, тизи-биле Тываның ном үндү чериниң коллективинге өөрүп чегинимни илередип, 2017 чыл оон хөй өөрүшкүнү силерниң өг-бүлө болгаш ажил-ижиңерге хайыр болзун деп күзеп тур мен.

Владимир ХОВА
Тываның Ю. Кюнзегеш а
ном үндүрер чериниң техни
редакт

ОЖУК ДАЖЫ ДЕГ ҮШ ӨӨРҮШКҮ

2016 чылда бистиң школымыс, суурувус дыка улуг өөрүнчүг болушкуннарлыг болган. Үш улуг өөрүшкүвүс-биле улус-чонунуң солуну «Шын-ны» дамчыштыр үлежип көрей. Бир дугаар өөрүшкүвүс чүл дээр-ге, бистиң Кызыл-Даг школазының салым-чаянныг спортчу өөреникчилери республикага хоккей маргылдаазынга 3 дакпыр тиелзэн, футболга тиелзеш, Красноярск хоорайга бүдүн Россия деңнелдиг маргылдаага эки киришкеш келгеннер. Спортчуларның аразында акыларым бо чылын школаны дооскаш, янзы-бүрү өөредилге черлеринче өөренип киргеннер, оларга үнүп олурар 2017 чылда база улуг чедишкенингер болурун күзээр-дир мен.

Акым Сайын Бичелдей республиканың каш дакпыр чемпиону, ол ам Кемерово хоорайда эки өөренип турар. Бистерге: «Эки өөрениңер, спортчу чедишкениңерниң силерниң боттарыңардан хамааржыр, амдан эгелеп эки маңап, конькилериниң эки белеткеңер» — деп чагаан. Шынап-ла, өөредилге-даа, спортка-даа чедишкениңер эки белеткелден хамааржыр, бисти өөредип чоруур башкыларывыстың дузазы дыка улуг. Оларга К.Х. Бурундукай, А.С. Дамдын-чап, А.П. Сарыглар, Э.К. Бурундукай, Д.Х. Сүге-Маадыр, Ч.Ш. Имит хамааржырлар. Башкыларывыска өөрүп четтирип чоруур мен, чаа чылда оларга каң-кадыкшылды, бүгү-ле эки чаагайны күзедим.

Школавыстың спорт залын жуунуң чагырга даргазы К.К. Сактың деткимчези-биле школа директору С.С. Кочааның кызымы биле ишти-даштын септедип, чаар кылган. Улуг, делгем, чырык, чар апарган. Ону кылган акыларым удуртукчуларга четтирдивис.

Ийи дугаар өөрүшкүвүс — республикага уран талантылыг көрүлдэинге ийи чыл улаштыр киришкеш, чоокта чаа «Газель» д машина-биле шаңнатканывыс. Үшкү өөрүшкүвүс — мен 1 класс өөренип турган үемде, Хемчик хем көвүрүүн улуг суг дажааш, аппаратчылар чылдар иштинде суурум чыдажып, көвүрүг чок чурттап келге. Үр үеде ажилдаан чагырга дарга П.Д. Сарыглар база амгы дарга А.Б. Иргит чонунуң аргыжылгаз соксатпайн, кылымал көвүрүглер кызымаа-биле кылдырып турганна Оларга чоргаарланып чоруур бис.

Ам 8-ки классчы апарымга Тыва Чазактың база Дээди Хурал депутатывыс М.М. Чүлдүмүнүң, кууун чагыргазының даргазы К.С. Салчактың ачызы-биле чараш эки, делгем көвүрүлгү болду. Суурувустуң чону амыраан, бистер чаа «Газеливиске» олурупкаш, маргылдаалап, мөөрейлерге киржип аай-дедир аргыжып тур бис.

Ынчангаш үнүп ора Чаа чылда база аъттангып турар 2016 чылда биске болган мындыг өөрүшкүлөр ышкаш, эки чүүлдер көвей-ле болзун деп йөрээдим.

Биче-оол ХЕМЧИК
Бай-Тайга кожуунуң Кызыл-
Даг школазының 8-ки классчызы

Чогаадыкчы кезээге үнелел

САГЫШ-СЕТКИЛДЕРНИ ӨӨРТҮ

Чоокта чаа артист, чогаал-журналист, «Шын» солунун редактору Александр Шоюн Чуртталгамның ыдыктары» деп чогаадыкчы кезээнин чонунга ааралгадып эрттирди. Ооң чогаалы ажилының эгелээнинден ээр 40 чыл болуп турар. Ам-даа ооң солун ужуражылгалар, бо-роолор, сорулгалар ооң мурнунда. Кыска материалымга Александр Сан-ооловичиниң чогаадыкчы кезээнинден кыска бодалымны «Шынның» номчукчуларынга та-аштырар бодай-дыр мен.

Чоокта сонуургап келгеннер коңга аанда-ла, көрүкчүлөр залын дол-турупкан. Оларны көөрге, номчул-ганында кирип келген-биле дөмей: номчуттунган, баш көдүрер чай-убиларның парлап үндүрүп тура-руларның «Сылдысчыгаш» солун-дын-Кушкаш», «Салгынчыгаш»-дери болгаш республиканың өгбе-«Шын». Ол солун-сеткүүлдерден-

не Александр Сан-ооловичиниң канчаар чогаадыкчы ажилдап чорууру кижиге дораан-на билдине бээр.

Келген көрүкчүлөргө аразында улуг назылыг хоочуннарның хөйүн, эң ылаңгыя өскөн-төрзэн Тес-Хеминден! Оларның би-чи уруглар дег куспактажып, хөглүг-омак каттыржып, кады чурукка тырттыржып турарын көргөш, бо кижиниң безин хей-ады чайгаар көдүрүп келир чораан. Аразында аажок хөөрежип турарлар-даа бар, оозун бодаарга, олар дыка үр үеде көрүшпээн хире. Бис өөм ээзи Кара-оол Дулбаевич Шалык-биле оларны кедергей чаптап, көрүп олурдувус. «Александр Сан-ооловичиниң өг-бүлөзи хоочун өгбелерин аажок хүндүлөп чоруур-дур аа!» деп угаап-билип, аңаа кедергей өөрүп, чор-гаарап турдувус.

Чогаадыкчы кезээниң үезинде артис-терниң ойнап, ыры-шүлүктү, танцы-сам-ны күүседип турарын көргөш, кижиниң сеткилинге хөй-ле чараш бодаалдар, күзелдер төртүтүнүп келир чорду. Би-чи мөгейикчилер, албан-хаакчыттар,

чогаалчылар, журналистер, эш-өөрү сеткилин ханызындан байыр чедир-дилер. Хөглүг-баштак сактышкыннар, сыгыт-хөөмей, кожамык ырылар безин бир янзы дыңналып турду.

Юбиларның улуг уруу Кулчаананың ус-шевер чогаадыкчы ажилдарын көрүк-чүлөр бедик үнелеп, диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткуп, үдеп олур-дулар. Александр Сан-ооловичиниң өг-бүлөзи, уруг-дарыы шупту сагыш-сеткил культуразын бедик тудуп, ыдыктыг сагы-зын деп үнелеп чоруур улус дээрзин көрүкчүлөр ол кезээ эскерип билген боор.

Чогаадыкчы кезээ — харысалгалыг ажил-иш, түңнелдерни үндүрери, со-рулгаларны, кол угланышкыннары мурнунга салыры. Чогуу-на ыңдыг бо-далдар-биле юбиларның сагыш-сеткили байлак боор деп билип тур мен. Ынчан-гаш Александр Сан-ооловичиге тыва парлапганың тынын быжыг тудуп, удур-туп, баштап турар өгбе солун «Шынны» хөй-ле номчукчуларлыг, үнелекчилерлиг болурун, шукинчи артист эштериниң чо-гаадыкчы ажил-ижи долу «чүктешкилиг» көрүкчүлөргө сеткилдерин өөртүп-ле чоруурун йөрзөп каалыңар!

Надежда ШАЛЫК,
РФ-тиң ниити өөредилгезиниң
хүндүлүг ажилдакчызы, күш-ажылдың
хоочуну.

Кызыл хоорай.

• Билип алыңар

ЧЫЛ ЭГЕЗИНДЕ
КАНЧААР
ДЫШТАНЫР БИС

Чаа чылдың аалдап кээрин чет-тикпейн манаан бис. Ооң ам келгени бо. Чылдың баштайгы хонуктары кайгамчык тоолзуг болуру чугаажок, ынчангаш аңаа баш удур белеткенер херек, ол белеткелге бар-ла күжүвүстү үндүрер болгаш аргаларывысты ажыглаар бис, ынчан Чаа чылдың дыштанылга хүннери, шынап-ла, уттундурбас болуп артар. Ол хүннер ал-боттарывыска-даа, ажы-төлүвүске-даа кайгамчык болурун күзээр бис.

Декабрь 31-ден эгелээли. Чоннуң хөй кезинге, ылаңгыя херэзженнерге декабрь 31 аял хүнү-даа болза, ол ыңдыг эвес дээр-зинге чөпшээрер боор силер. Садыглар кезиир, аш-чем белеткээр, чаа чылдап аал-га келген аалчыларның тон, бөргүн салыр, азар черлерин тодарадыр... дээш ажил-ла хөй. Ооң кырынга бажыңның херэзжен ээзи келген аалчыларның мурнунга чараш, аяңныг көстүрүн бодаар болгай, ынчангаш бодунга бичии-даа бол үени арттырар апаар. Ону барымдаалааш, Россияның чону ол хүннү дыштаныр кылдыр доктаадырын чазактан дилеп турган, ынчалза-даа харыы мынчага чедир чок.

Бо чылын харын, бурган эз көрнүп, декабрь 31-ни суббота кылдыр шаңнаан. Ынчангаш улустуң хөй кезинге байырлалга тап-билээ белеткенер ап болур үе көстүп келген.

Январь 1 — улуг-хүн. Россияның хоой-лужудулгазын езугаар база бир дыштаныр хүннү немээр апаар. Кышкы дыштаныр хүннерниң хөйүндөн ону чүгле февральче шилчиткен, февраль 24-те, пятницада дыш-таныр бис.

Рождество байырлалы — январь 7 база субботага таварышкан, ол хүннү база дараа-зында аял хүнүнче шилчидер апаар. Ооң уламындан келир чылдың май 8, понедель-ник, дыштаныр хүн апарган.

Ынчангаш Чаа чылдың дыштаныр хүннери декабрь 31-ден (субботада) январь 8-ке (улуг-хүн) чедир уламчылаар. Школа-чылар база ол хүннерде дыштаныр. Январь 9 — Чаа чылдың баштайгы аял хүнү.

Чаа чылда чаа-чаа
чедишкыннерни күзедивис!

• Чаа чыл уткуй

ДИРИГ СООК-ИРЕЙ

Эрткен неделяда, декабрь 23-хүнүнде, Тожу кожуунуң Ий-мак школазынга «дириг» Соок-ийниң моорлап келгенин уруглар өөрүшкү-биле хүлээп алган.

Та чаа школа иштинге «Соок-чагаа» деп 1-11 класстар ара-өөрейге өөреникчилер идепкей-ишкен. Аңаа кижилер бүрүзү чоок-зынга, школазынга, суурунга, арынга солун, тывызык, чараш иннерни чогаадыр турган. Бир-иниң чагаазында «Кижиниң күзели үе болза, караам-биле дириг-ейни көргөн болзумза...» деп би-ели, шынап-ла, бүдө бергени ол-яның коридорунда барбазында белектер чүктээ Соок-Ирейни лүг-бичии школачылар үглөп-эр. Ол кымнар болганы? Ты-левская» деп даг болгаш руда

болбаазырадыр компанияның төлээлери болганы билдинип келди. Оларны Тожу кожуунуң Төлээлекчилер хуралының депутады Н.И. Грек база «Тос чадыр» деп ивижилер ассоциациязының даргазы С.А. Демкина чалап алгаш келген.

Моорлап келген Соок-Ирей Чаа чыл таварыштыр байыр чедиргеш, шүлүк, ыры, танцы, черле чүнү күзээр болдур, ону күүседип болурун чугаалаарга, шүлүктөксүн, ылаксаан уруглар чыс-каалып тургулапканнар. Шүлүк чугаалаар уруглар мурнун былаажып, мырыңай класс ишти сыңмас апаарга, коридорнуң делгем фойезинге кээп турупкаш, Чаа чыл дугайында ырлар ырлап, Соок-Ирей база келген аалчылар-биле шивижигешти долгандыр хорождотуп, ойнап эгелзэн. Шупту талантылыг уругларга «Голевская» компанияның төлээлери Дагаа чылында ам-даа эки өөренирин күзевышаан, оларга

белектерни тывыскан.

Бо компанияның төлээлери чүгле шко-лачыларга эвес, а кандыг-бир чылдагаан-биле ада-иези кайда-даа ажилдавайн турар уругларга 50 белекти берип, ыңдыг өг-бүлөлөргө дуза чедирип, деткип, чедип келгени дыка өөрүнчүг.

Амгы үеде школада 191 өөреникчи өөренип турар, ол дээрге 134 өг-бүлө-дир. Клуб, эмнелге, садик, школадан аңгыда, өске албан черлери звзээш болганы-биле өг-бүлөлөргө 46 хуузу аял чок, түрөңгү, чединмес байдалда чурттап турар. Суу-рувуста өг-бүлө бүрүзүндө звзээш-ле дизе 3 уруг бар, колдуу хөй ажы-төлдүг. Ынчангаш мындыг байдалда Чаа чыл таварыштыр 50 өг-бүлөниң ажы-төлүңгө чигирзиг белектерни экеп бергенинге амырап, солун таварыштыр өөрүп чет-тиргенивисти илередип тур бис.

Светлана САНЫ,
Ий ортумаа школазының
директору.
Тажу кожуун.

• 2016 чылда солун ажылывыс

ТЫВА ХЕВИМ — ЧОРГААРАЛЫМ

ыңдыг темалыг солун кезээ та чаа Тыва үндезин куль-төвүңгө болуп эрткен. Ону чылдың октябрь айда Төптүн азынга тургустунган «Ак-ыгларның алдын үүжеси» деп хоочуннар чөвүлели Төптүн ыдакчылары-биле бир демниг изаастап эрттирген.

Кижиниң чарылбас, хин-тудуш үш чүүл эртинези бар: ге төрзөн чери, тыва дылы, ви. Тыва хевивис узун солун. Ада-өгбелеривис ажы-төлүн гүн чымчактааштың, өдек-биле иштың, азырап, өстүрүп чораан. Гүн малын өстүрүп, ооң кежин авас, оон идик-хепти даарап ап, аан, ам-даа кедип чоруур. Теве-ус дүгү безин бисти өл-шыктан, амгалап, эмнеп чоруур болгай. Гинге чымчак кидис укту кедип айы хире чылыг ийик?

Үндезин хевивис ие бойду-те тудуш. Дыка үр үеде тыва дери хоруглуг ышкаш турган. 85 чылда чуртка ажык-чарлыг ия үеи чедип келгенде, тыва нун национал хевин чоорту лзэн. Бодумнуң эрткен үемден маарыштыр бир чижекте кирип 989 чылдың март айда Тес-Хем Улус депутаттарының күүсекчи ниң коллективи боттарывыстың иел комитединиң хуралынга Май талының чыскаал парадынга ивисти даарадып, кедип алгаш, мурнунга национал хевивисти

көргүзөр деп шийтирилзэн бис. Ол үеде профкомувус даргазы райкүүскомнун ХБАБ килдизиниң эргелекчизи Галина Чоо-дуювна Соян-биле мен (райкүүском секре-тары) коллективистиниң 35 ажилдакчыла-рынга районнуң амыдырал хандырылга комбинатынга янзы-бүрү өңнерлиг, шынар-лыг, кылын торгудан тыва терлик тоннары кады барып чагыткаш, даараткан бис. Ол тыва тоннары Май 1 байырлалының парадында кедип алгаш үнүп келиривиске, чыылган чон улуг өөрүшкү-маңнайлыг, диңмиттиг адыш часкап, «Ура!» деп уткуп, «Эр хейлер!» деп сеткилинден деткээнин утпаан мен. Тыва национал хевин кедип алырга, ол хире эргим, чоргааранчыг, тыва кижиниң сүлдезин, хей-аадын бедидер, сагыш-сеткилин көдүрер боор-дур.

Ынчангаш бистер, хоочуннар, Тыва культура төвүнүн удуртукчузунун оралак-чызы Айлаана Алаш-ооловна Балганның сүмелзэни «Тыва хевим — чоргааралым» деп кезээни кончук сонуурганчыг кыл-дып эрттирдивис. Ол кезээге Кызылдың №1 школазының 7 «з» класының өөре-никчилери башкызы Радина Куулар-биле киришкеннер. Кезээни Төптүн специа-лизи чараш тыва хептиг Людмила Даш ажиткан. Оон бистер «Хоочуннар бис» деп ыдык ырывысты (сөзү В.Б. Монгуш, аялгасы К.М. Данзын) күүсеттивис. «Тыва үндезин хептиң төөгүзүндөн» деп солун илеткелди база бир аныяк специалист

Сайсуу Донгак экранга көргүзүп тургаш, тайылбырлап чугаалаарга, киржикчилер дыка сонуургааннар.

Илеткел соонда ыры-шоор, кедип алган тыва хевин камгалааны хөлчөк солун бол-ган. Чижээ, Виктор, Лариса Монгуштарның өг-бүлөзи «Ыраажы хем» деп ырыны кончук чараш күүсеткеш, ызыгууртан ноян кижиниң болгаш ооң кадынының хепте-рин даарап кедип алганы онзагай чараш болган. Мария Монгушевна Шожукпанга баштаткан хоочуннар тыва тоннарыг, бөрттерлиг, чавагалыг чаштарлыг сценаже үнүп кээп, «Кырган-ава-ачалар бис» деп ырыны хөглүг, баштак күүсеткеш барган-нар. Ус-шевер, тыва тоннар, бөрттер, идиктер, чеңи-чоктар, бопуктар даараар мастер Валентина Салчаковна Монгуштуң көргүскен хептеринден хүрең-сарыг өңнүг, аразында бичии кара шокарларлыг тар-баган кежинден даараан чеңи-чогуу улус дыка сонуургаан, сактырга-ла, леопард кежи-даа ышкаш. Бо ус-шеверниң даа-раан хептерин 7 «з» класстың оолдар, уруглары база 8 харлыг бичии уруг кедип көргүстүлөр. Олар чон мурнунга, залга кы-лаштаарга, дыка аяңныг, чараш, чаптанчыг болду. Тыва национал театрының ажилдак-чызы Надежда Торлуковна Оюн бодунун даарааны инчеекти, барба, таалыңны өөреникчилерге көргүзүп, тайылбырлаан. Ол-даа оларга төөгүлүг кичээл болган боор. Дараазында ийи кады төрзөн уг-

башкылар Надежда, Александр Сандактар тыва хептерин эки камгалааннар. Олар дээрге Тыва Республиканың баштайгы Камбы-ламазы Казак Сандактың ажы-төлү-дүр. Тыва тоолда Танаа-Херелдин оттук-дажы, хынныг бижээш, сөөскен даңазын, хойнунда мөңгүн аяан, эм-даштарын, кара-куштуң кодузундан алган хуваанактарын Александр Казакович аажок солун тайылбырлаан. Дыка-ла со-лун кижилер болду. Ооң куржанып алган куру безин бир тускай, молдурга кежин эттээш, хүрең-сарыг кылдыр өңнээш, кырында угулзаларны мөңгүн-биле чайырлап каан.

Өөреникчилерниң мурнундан Ча-йыраш Ооржак солун кезээ дээш өөрүп четтиргенин илереткеш, «Даглыг Тывам» деп ырыны өткүт, чараш үнү-биле онза күүсетти. Оон езулуг ыраажы, келир үениң сылдызы үнер-ле боор деп магададывис. Хоочуннарның «Ак баштыгларның алдын үүжеси» чөвүлелиниң үндезилекчизи, ооң даргазы Валентина Бегзиевна Монгуш өөнүң ээзи Василий Дүдүкпенович-биле тыва хептерин дыка-ла эки камгалады-лар. Валентина Бегзиевна чөвүлелдин ажылының дугайында кыска медээни кылгаш, чалыы салгалга национал идик-хевин хүндүлөп, кедип, чоргаарланып чоруурун чагаан. Кезээ тыва национал хептиң көрүлдөзи-биле доозулган.

Серенмаа ШОЙДУН,
ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы.

*** ЧАРЛАЛ * РЕКЛАМА * ЧАРЛАЛ * РЕКЛАМА * ЧАРЛАЛ *

ИВАН ЯРЫГИН АТТЫГ СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫ БОЛГАШ НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ ААЛЧЫЛАРЫН ЧАЛАП ТУ

Биске келгеш спортче база тамчыктыг дыштанылгаже шымныгып кирер силер.
Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, бажың 3

Чаа чыл акциязы (декабрь 23-тен 31-ге чедир)

№	Ачы-дузаның ады	Чаа өртээ (рубль- биле)	Эрги өртээ (рубль- биле)
Эштир бассейниң ачы-дузазы			
1	«Чиигелделиг» абонемент (18.00 шакка чедир, 8 катап кирер, айда) назы-хары четкен пенсионерлер, хөй уругларлыг ада-иелер, инвалидтер, инвалид уругларның ада-иелери	1000	1800
2	«Чиигелделиг» абонемент (18.00 шакка чедир, 8 катап кирер, айда) инвалид уруглар, өскүс уруглар, ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар, хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерниң 6-дан 13 хар чедир назылыг уруглары	600	900
3	«Студенческий» абонемент (18.00 шакка чедир, 8 катап кирер, айда) кирип өөренип турар студентилер	1200	1800
4	«Өг-бүлө» абонемент (8 катап кирер, айда) 1 улуг кижиге 6-дан 13 хар чедир назылыг бир уруг	2100	2700
5	«Өг-бүлө» абонемент (8 катап кирер, айда) 2 улуг кижиге 6-дан 13 хар чедир назылыг бир уруг	3000	4500
6	«3 айга» абонемент (24 катап кирер)	3960	7200
7	«6 айга» абонемент (48 катап кирер)	7700	9900
8	«Лимит чок» абонемент бир айда (үе кызыгаарлавас)	3565	6000
9	«Универсальный» абонемент (12 катап кирер бассейн+фитодоскаарга 12 катап кирер, ай санында)	2500	6000

ААС-КЕЖИКТИГ ШАК
(пенсионерлерге) 50
чиигелделиг
10.45-11.45 шактарда
СРЕДА, ПЯТНИЦА

Адреси:
Интернациональная
кудумчузу, бажың 3
Тел: 2-16-16

**Приглашаем Вас
в мир красоты, удовольствия
и праздничного настроения**

- Ювелирные изделия из золота и серебра;
- Ювелирные украшения для детей;
- Обручальные кольца;
- Подарочный сертификат;
- Обмен старое на новое.

Адрес: г. Кызыл, База РПС, Ювелирный павильон "Сильвия"
ИП Олчей О.Я.

Байырлал эрттирер зал

«ПРИЧАЛ»

Чаа чылдың солун оюн-көргүзүүнө база куда-дой,
уруглар байырлалдары, юбилейлер эрттирери-биле
чонувусту чалап тур бис!

Адреси: Кызыл хоорай, Титов кудумчузу, 5.
Тел.: 8-923-542-19-94.

Эмчилерниң Чаа чыл бүдүүзүндө сүмези

ЧАА ЧЫЛ ДҮНЕЗИНИҢ АЙЫЫЛЫ...

Удавас улуг байырлал – Чаа чыл келир. Байырлалды четтикпейн манаар бис. Белек-селек алыры дег өөрүшкү кайда боор. Столдарны долдур чаагай аш-чем-биле дерип, чараштыр кеттинип ажаанзырап-ла эгелээр бис. Ынчалза-даа бо байырлалдың улуг айыылы бар. Ол дээрге бир-ле дугаарында, эмин эрттир хөй чем чири, арага-дары ижери, кичээнгей чогуңдан бир-ле шаптаразыңга таваржы бээр дээш оон-даа өске.

Чамдык улус декабрь 31-ниң хүнүндө дүнеки байырлал столунга чемненер дээш хүнчедир сооттунуп алыр, ол кончуг багай. Байырлал столунга эмин эрттир аш олурбазын эмчилер сүмелеп турар. Чүге дизе аш турган үеңерде бодуңарны доктаадып шыдавайн, хемчээл чокка чемненер болур силер. Ынчангаж кечээ чиик чемден чип алганы дээр, чүге дээр дүнекиниң 12 шакка чедир 5-6 шак бар болгай.

«Чаа чылды канчаар уткуур сен – бүдүн чылды ынчаар эрттирер сен» деп чугаа бар. Ынчангаж бо байырлалды арага-дары чокка дем-деглээр болза, кончуг эки. Кижиниң мага-боду арагадан хораннаныр. Ажы-биле чугаалаарга, арага деп ажыг суг мага-ботка кончуг хоралыг. Ишкен араганың 90 хуузу баар дамчыштыр, а арткан 10 хуузу тыныш-биле, дер болгаш мага-боттуң хайылдырып ажилдаан аш-чеми-биле ылгалып үнер. Ылаңгыя арага баарга эң улуг хораны чедирер. Кижиниң баары араганы «хайылдырып» турда, баарга хөй чаглар чыгып, шуут ажилдаастай берип болур. Арага кижиниң нерв системазыңга база багай салдарлыг. 100

грамм водка 7,5 муң идепкейжи ажилдап т клеткаларны үрөп кааптар. Арага ижиниң үрээш, оюлганнар (язва) тывылды Хан-дамырны болгаш чүректин шынганнарын ажилдаарын үрөп кааптар.

Бир эвес каш хүн улай араганы ижи болза, арагачы алпарып болур. Ылаңгыя чыл байырлалының узун дыштаныр хүннер ол айыылдыг. А бир эвес аргажок болду болза, араганы холувайн ишкени дээр. Арг болза шампан, вино дээр ышкаш арагала чооглаңар. Эмин эрттир эзирбези-биле х ишпейн, өйүндө ижер болза ажырбас.

Байырлалга эмин эрттир хөй калория чемнер белективес болза эки. Аңгы-аңгы са тар белектер тура, майонез орнунга олива азы үскүр эвес өрөмөни ажыглаңар. Инек, дэ эддинден болгаш балыктан изиг чем белек алыры күзенчиг. Байырлалдың изиг чемин, латтарын кечээки чем үезинде-ле чооглап, бүлөңер-биле ойнап-хөгөп, а торт, чимисте болгаш шампаныңарны 12 шакка чедир артып алырын эмчилер сүмелеп турар. Дүнеки бир шак соонда изиг чем чири шуут хоруп Чаа чылдың дүнезиниң эртенінде мага-бот ижин-баарны арыглаары-биле хөй суг болгаш чок мүн ижерин эмчилер сүмелеп турар.

Сагыш-сеткилдин омак-сергек, өөрүшкү база чоок кижилеринге ынак болуру Чаа чыл эң кол кыйгыры. Чедишкениң болгаш айы чок Чаа чылды уткуп алырыңарны күзедин эргим номчукчулар!

Республиканың аарыгларга үд кадыкшылга төө

Россияның Пенсия фондузунуң, Тыва Республикада салбырының баштайгы удуртукчузу **Александр Салчакович ЧАНЗАННЫҢ** чырык өртемчеден хенертен чарлып чорутканы-биле холбаштыр РПФ-тиң Тыва Республикада салбырының ажилдакчылары оң төрөлдөргө болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды илередип тур.

Россияның Пенсия фондузунуң Тывада салбырын Александр Салчакович үндезилеп, Тываның социал болгаш пенсия хандырылгазының күрүнө системазыңга тургустунуп болгаш сайзыраарыңга бодунуң улуг үлүүн кириген. Чуртта байдал кончуг нарын, шупту чүүлдерни куруг черден эгелээр үеде пенсия камгалалының адырын

хөгжүткеннерниң баштайгызы ол.

Чырык, чаагай сеткилдиг, угаанныг, кичээнгейлиг, интеллигент боорга, кижилер ону дыка хүндүлээр турган. Оң моон соңгаар бистиң аравыска чок боору хомуданчыг.

Александр Салчакович — бистиң чоргааралывыс болгаш Россияның Пенсия фондузунуң Тывада салбырының кайгамчык удуртукчузу чораан. Александр Салчакович Чанзан чырык өртемчеден чарлып чоруткан-даа болза, оң чырык омур-хевири бистиң сагыш-сеткиливиске, чүректеривиске кезээ мөңгөде артар.

Россияның Пенсия фондузунуң Тыва Республикада салбырының коллективи.

Бай-Тайга кожуунунуң, Кызыл-Даг суму-зунуң чонунуң, Төлээлекчилер хуралының чагыргаларының мурнундан муниципалдыг албанның хоочуну, дуржулгалыг удуртукчу, кожуунунуң баштыңы – Төлээлекчилер хуралының даргазы чораан.

Петр Допчунович САРЫГЛАРНЫҢ аарааш, электен мөчээни-биле холбаштыр өг-бүлөзүңге, ажы-төлүңге, чоок кижилеринге, ханы кажыдалды илеретпишаан, оң кылып чораан, ажил-ижи, ат-алдары, чонунга хүндүткелдиг бистиң чүректеривиске кезээ мөңгөде артар.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
ямызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А. С. Шююн – 2-01-35.
Кол редакторунуң оралакчызы А. М. Саая – 2-17-91.
Секретарь А. А. Эртин – 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, А.А. Лагзы) – 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нитилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.Д. Даржаа),
Экономика, үлөтүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору Д.С. Монгуш,
корр. С.А. Даргын-оол),
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эрпел, корр. Ш.Н. Ховалыг),
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору А.Н. Соян,
корр. А.Д.-Б. Базыр-оол),
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак),
Фотокорреспондент В.Ф. Чадамба,
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак,
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык,
Нити телефон – 2-30-69.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албанның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солуну
2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткэн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солунуң «Тываполиграф» ААН-ге парлан.
(Кызыл, Щетинкин болгаш Крайченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның ав-
торларының бодалдары редакцияның туружу-биле
дүүлөйн барып болур. Айыттыг саннары болгаш
өскө-даа фактылары, дыңадыглары дээш авторлар
боттары харылзаар.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефон-
доглар.
Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — 11530,
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш катап үнер.
Хемчээли 2 парлаар ама. Тираж 4349.
Номери парлагже дугаары: график эзулар —
21.00, херек кырында — 18.00.